

РЕЦЕНЗІЯ

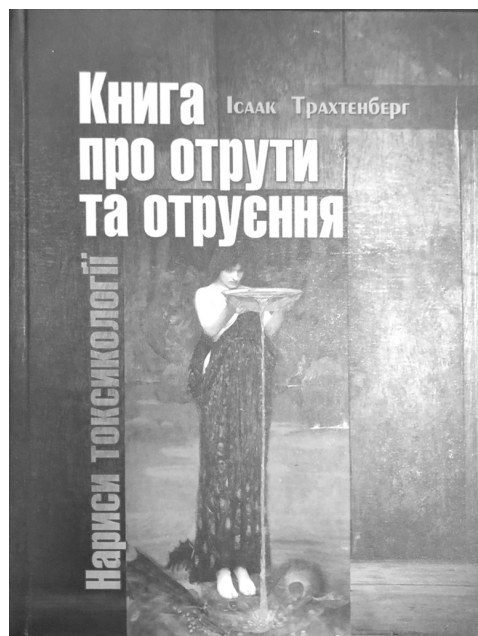
**на книгу члена-кореспондента НАН України,
академіка НАМН України І. М. Трахтенберга
«Книга про отрути та отруєння:
Нариси токсикології» – 2-ге видання,
доповнене, зі змінами; відповідальні редактори:
академік НАМН України, доктор медичних наук,
професор М. А. Андрейчин; Н. П. Данкевич
(Тернопіль : ТНМУ, 2021. 422 с.)**

Здавна слово отрута лякає людину, але й інтригує: то повертає нас до днів минулих, то лякає планету сьогоднішнім.

З наукових трактатів і художніх творів, з розповідей і балад ми дізнаємось про опис отрут, їхню дію, використання. Тож, беручи до рук нову книгу І. М. Трахтенберга «Книга про отрути та отруєння: Нариси токсикології», чекаєш чогось раніше не згадуваного, цікавого, практичного та, зрештою, і життєстверджувального.

Грецькі міфи неодноразово оспівували в різних барвах відомі на той час отрути та отруєння. Геката – володарка тіней у підземному світі, богиня привидів і нічних жахів, знавець отрутих засобів. Медея – чаклунка та отруйниця. Аконіт (трава Медеї) оспівують римські та грецькі поети. Також греки мали так звану державну отруту, яку вони називали цикутою. Про цю смертоносну отруту пишуть відомі філософи та поети: Сенека, Тацит, Пліній.

Минули тисячі років, проте в сучасному світі, на жаль, отрути також застосовують для вбивства супротивників і ворогів. Гучного розголосу набула справа письменника-дисидента Георгія Маркова, якого

вбили в 1978 році за допомогою уколу парасолькою з отруйним накопичником.

Увесь світ здригнувся від отруєння надсучасними токсичними сполуками під назвою «Новачок» Сергія та Юлії Скрипалів у березні 2018 року в Солсбері (Велика Британія). Відголоски цього «Новачка» відчували на своїх громадянах Болгарія, Росія...

Тому, вчитуючись у сторінки цієї чудової книги, відчуваєш її безпеку

речну актуальність на багато років вперед.

Ісаак Михайлович розробив унікальну послідовність викладення матеріалу, яка захоплює та вимагає скоріше побачити, що ж є на наступних сторінках. Матеріал у книзі подано у вигляді окремих блоків тематичних матеріалів, які містять наукові викладки, історичні факти та довідки, цитати з наукових, науково-популярних і художніх творів. Додають яскравості статтям і вдало підібрані ілюстрації. Таким чином, книга читається легко, інформація запам'ятовується, викладений матеріал є переконливим.

Книга складається з 3 частин. Перша частина – «Хімічні речовини в оточенні людини в минулому і сьогодні» складається з 11 глав. Кожна з них містить окремі статті з певної теми, які показують її розвиток від минулого до сьогодення. У перших 3 главах ми знайомимось з літописами про отрути з далекого минулого, що є чи може бути отрутою, та що таке і які є протиотрути; які токсичні хімічні речовини з'явилися з розвитком промисловості та який вплив вони здійснюють на здоров'я людини.

У наступних статтях автор описує проблеми з токсичної дії різних речовин і матеріалів у сучасному аспекті. Розглядає їхню наявність і використання в сільському господарстві, побуті, воді та харчових продуктах. Аналізує стан проблеми, механізми взаємодії хімічних й органічних речовин з організмом людини, ризики для здоров'я за їхнього використання чи виробництва та можливі шляхи запобігання отруєнням.

Окрему главу (8) І. М. Трахтенберг присвятив ртутним отруєнням. Ця тема дуже близька автору, адже саме питанням «ртутної небезпеки» він

присвятив значну частину своєї дослідницької діяльності. Посилаючись на згадки в художніх творах і статті в засобах масової інформації, автор наводить випадки забруднення середовища проживання людини ртуттю та прояви отруєння нею. Хоча ці випадки нерідко сприймаються як поодинокі чи навіть курйозні, автор значну увагу приділяє питанню попередження отруєння ртуттю.

Також в окрему главу (11) винесені теми: біотоксиканти, біотехнології та біотероризм. І. М. Трахтенберг у цій главі коротко розповідає про досягнення українських учених у цій галузі та про їхній вагомий внесок в усвідомлення загрози біотероризму; наводить основні невідкладні заходи протидії біотероризму.

У частині другій – «Факти, версії, домисли» І. М. Трахтенберг на прикладах з юридичних публікацій і нарисів судової медицини яскраво розповідає про зародження та розвиток судової токсикології від 30-х років XIX століття дотепер. Тут також розглянуто окремі випадки отруєнь у спостереженнях відомого судового медика, професора Ю. Сапожнікова, з яким автор був у дружніх стосунках. Згадуються й описи отруєнь у художніх творах. Цікавими та пізнавальними є статті про експертизи волосся окремих історичних осіб (Карла II, Наполеона Бонапарта, Людвіга ван Бетховена); про загадку хвороби й смерті Моцарта. Як зразок докладної та реалістичної розповіді про отруєння в художній літературі, І. М. Трахтенберг наводить сторінки з роману «Пані Боварі» французького романіста Г. Флобера. Г. Флобер був вихідцем з сім'ї лікарів, тож звертання до медичної теми було йому властиве.

Не оминув у своєму творі І. М. Трахтенберг і дуже цікаву постать у плані таємниць отруєнь та протиотрут –

Григорія Распутіна. Феномен Распутіна давно привертав увагу медиків як своїм цілітєльством і психічним впливом, так і стійкістю до такої отрути, як ціанід калію. Саме спроба прояснити останнє є змістом згаданого нарису.

Остання, третя частина – «Наука про отрути на межі тисячоліть», присвячена розвитку токсикології. Токсикологія (від грец. *τοξικός* – отрута і грец. *λογος* – наука, тобто грец. *τοξικολογία* – наука про отруту) – наука, що вивчає отруйні (токсичні) речовини, потенційну небезпеку їхнього впливу на організми та екосистеми, механізми токсичної дії, а також методи діагностики, профілактики та лікування отруєнь. Фармацевтична енциклопедія трактує токсикологію як розділ медицини, який вивчає закони взаємодії живого організму та отрути.

І. М. Трахтенберг розпочинає розділ з відомостей з далекого минулого – зі згадок про використання отруєних стріл у старогрецьких міфах. Далі йдеться про тісний зв'язок токсикології з хімією та гігієною, наголошуючи, що основний напрям токсикології сьогодні – профілактичний. Автор доступно розповідає про метод порівняння токсичних речовин між собою, про шляхи потрапляння їх до організму й виведення з нього, вплив інших факторів на розвиток отруєння. Наводить приклади з джерел літератури про випробування дослідниками на собі деяких хімічних і біологічних речовин.

Наступна глава (15) присвячена розвитку нанотехнологій, біотрансформації наноматеріалів в організмі людини

та ризику і небезпечі їхнього використання для здоров'я населення.

Остання глава (16) присвячена проблемам сьогодення: впливу небезпечних техногенних хімічних і біологічних чинників; наявності в житлових приміщеннях побутових хімічних речовин; викидам вихлопних газів автотранспорту; виникненню віддалених наслідків використання хімічних речовин (мутагенна та канцерогенна активність).

Автор також аналізує несприятливу екологічну ситуацію в різних регіонах України, наводячи яскраві приклади.

І завершує І. М. Трахтенберг свою книгу гаслом «Пріоритет – профілактика». Він наголошує на необхідності оцінки та розробки профілактичних заходів за використання та введення в користування нових хімічних речовин і матеріалів.

Загалом, книга викликає багато позитивних вражень. Результати наукових досліджень з токсикології, гігієни, медичної екології, фармакології подані лаконічно, підтверджені цікавими фактами.

Книгу варто прочитати не лише медикам, цю добірку фактів і застережень повинні знати й журналісти, і політики, державні діячі повинні її враховувати задля формування хімічної безпеки нашої країни.

Директор Інституту гігієни та екології

Національного медичного університету

імені О. О. Богомольця

*член-кореспондент НАМН України,
професор С. Т. Омельчук*